

«Sandheden – Sandheden, om den saa skal føre til Helvede!»

– I vår målorienterte tid trenger vi Arne Garborgs vidsyn og modernistiske humanisme, mener Geir Sverre Braut. I høst inviterte fylkeslegekontoret i Rogaland helsepersonell, litteraturvitere, prester og pedagoger til en todagers fest for å hylle viljen til å se og høre på den lidendes rop – med lav eller høy røst.

Konferansen skulle slett ikke gi dypere kunnskap om Enok Hove i et nosografisk perspektiv, eller presentere en differensialdiagnostikk av Veslemøy som borderline-jente med psykotiske og karakteravvikende trekk. I stedet ønsket arrangøren at deltakerne skulle bli mer sultne på de fiktive – men akk så sanne, ifølge fylkesmann Tora Haug – livsfortellinger diktere som Arne Garborg lar oss få ta del i.

En strofe fra *Haugtussa* (1895) var valgt som motto for konferansen: «Stødt er de mannfolk så kloke/Og stødt so kjem de i beit/Og all ting fær de i floke/med alt det de veit og veit.»

– Vi samles her for å hylle en pasient; en som visste hvordan det var å lide, men som omskapte sykdom til diktning, sa psykiater Trond F. Aarre. Han gav en sterkt personlig og kjærlighetsfull tolking av Garborgs *Fred* (1892), *Den burtkomne Faderen* (1899) og *Trætte mænd* (1891), sistnevnte karakterisert som et av melankoliens hovedverk i Nord-Europa.

– All kunst som er stor nok, springer ut av fortvilelse. For å si som Jean-Paul Sartre: Å kunne skape er en gave i en desperat situasjon, en vei å komme ut av helvetet, fortsatte overlegen ved Nordfjord psykiatrisenter.

Han ville imidlertid ikke tas til inntekt for et romantisk kunstsyn, der dikterens mangel på stabilitet er normen. – Psykoser er verken kult eller kreativt. Dikterne er ikke best når de er syke, verken i manisk eller depressiv periode. En studie av prisvinnende britiske forfattere viser at de yter best når de er lettere oppstemte (1). Da kan de benytte seg av minnene som depresjonen gav.

Risikosport å dikte

Aarres postulat er at melankoli rammer alle som driver det langt i livet: – Psykiatere diagnostiserer og bortforklarer kreativiteten med sykdom. Men er det selve kreativiteten som skaper sykdommen, eller omvendt? Og hva med dem som både er syke og geniale? Empirien sier at ikke alle kreative er syke, og heller ikke at alle syke er kreative. Like fullt har kreativitet og stemningslidelser felles årsaker. Det er massiv overoppopping av visse egenskaper hos kunstnere, først og fremst hos poetene. De er ikke schizofrene, men of-

tere manisk depressive og drikker mer enn andre.

Psykiateren fant belegg i sin engelske studie, som viser at 27 % blant forfatterne har brukt antidepressiver, 19 % hadde brukt litium, fått ECT eller vært innlagt mens bare 6 % hadde gått i psykoterapi. Også selvmordfrekvensen er høyere enn i den øvrige befolkningen (2, 3).

– Enkelte undersøkelser viser at hele 18 % av dikterne har tatt livet av seg. Men de som skriver faglitteratur kan føle seg trygge; det er poesi og bildekunst som er en farlig risikosport, la Trond F. Aarre til.

Mørkets sangerske

Lyrikeren Jan Erik Vold gav, sammen med psykiateren Svein Haugsgjerd, en presentasjon av Gunvor Hofmos liv og forfatterskap.

Trond F. Aarre

Svein Haugsgjerd

Kjersti Bale

– Hun var frisk, hadde 16 års taushet ved Gaustad sykehus og ble frisk igjen med det kreative i behold, og uten at psykiatrien hadde forkludret hennes historie. I stedet for å gå på vevstuen eller hyppige poteter, lot legene henne gå i dvale, fremholdt Vold.

– Når en snøfleck smelter, hvor blir det av det hvite? Og hvorfor følte Hofmo seg kallet til vervet som mørkets sangerske? spurte han videre.

– Det var genetiske forstyrrelser i familien. Men først og fremst var det sorgen over å ha mistet sju av sine nærmeste i løpet av krigsårene som gjorde at hun ble taus i en periode. Hofmo lot lenge som om forvandlingen brakte henne inn i mørket for alltid. Men legen ordnet med en skriveplass, og hun gav ut mange samlinger fra hun ble utskrevet som 50-åring frem til sin død i 1995.

Haugsgjerd supplerte med minner fra sin tid som assistentlege ved Gaustad sykehus i Oslo. For ham og kollegene ble pasientens beskyttelse mot det uutholdelige, en viktig påminnelse om problemstillinger som stadig

er aktuelle: – Møtet med Hofmo, som likviderte sin vilje til å kommunisere de voldsomme konflikter i sitt indre, var forvirrende. Vi som har vår hverdag i psykiatrien ferdes ikke i rom hvor tanker og følelser ikke skal deles. Men det må ofte gå en generasjon før vi forstår det som i samtiden var kontroversielt.

– Det var bra at psykiatrien lot Hofmo være i fred, fortsatte Haugsgjerd. – Hun opplevde det som dobbelt svik mot sin kjærlighet til den jødiske venninnen Ruth Maier, hvis hun «kom hjem til menneskene» i årene mens hun levde i eksil. Det ble heller ikke gjort forsøk på å vinne fortrolighet og tillit gjennom samtaler, og syntes opplagt at hun skulle slippe å montere klyper på arbeidstuen. Hennes nærvær i avdelingen utstrålte verdighet og integritet. Hun gjennomførte det å være et monument over en død venns grav, for så å komme tilbake til hverdagen. For ikke å svikte sin døde venn, var hun tvunget til å skrive videre.

Dekadanse i en gudløs verden

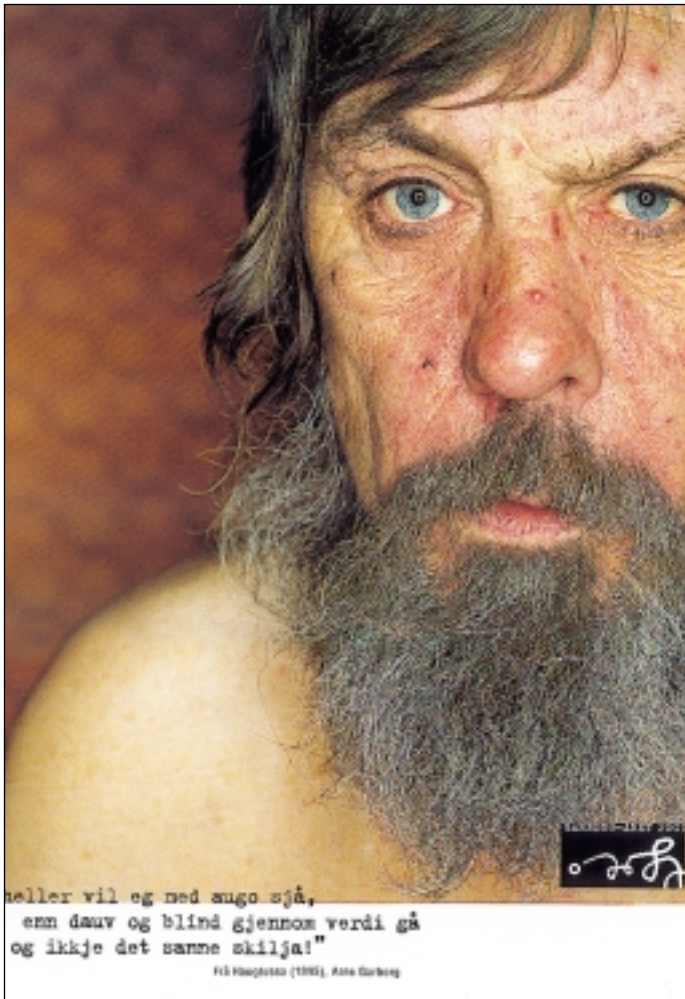
Kjersti Bale, litteraturviter og postdoktorstipendiat ved Universitetet i Oslo, var også opptatt av tausheten som rammer sørgende kunstnere, nærmere beskrevet i hennes bok *Om melankoli* (4).

– Melankolikeren gjennomskuer illusjonen om at språket kan erstatte affektene som tapet har gitt. Litteratur og annen kunst kan ikke helbrede, men gi lindring. Tap kan først og fremst uttrykkes gjennom rytme, det var trolig derfor Gunvor Hofmo valgte lyrikken. Faren for papegøyespråk er så mye større i prosaen, sa Bale.

Den polske filmskaperen Krzysztof Kieslowskis *Blå* (1993) ble brukt som illustrasjon på de skapendes temperament og klagesang, for å gjenvinne friheten til å knytte bånd. Bale viste også til Bibelens fortellinger om musikk for å nå frem til den som er trist, sammen med mange eksempler på bildekunstens fremstilling av tungsinnet, fra antikken og frem til siste sekelskifte.

Trond Berg Eriksen, professor i idéhistorie, fulgte opp når han sammenliknet menneskesyn hos Nietzsche og Garborg, med vår tids nihilisme, menneskeforakt og livsoppgivelse.

– Ved forrige tusenårsskifte levde mennesker i frykt for at Vår Herre skulle komme tilbake å dømme levende og døde. Idet vi skrev år 2000 hersker frykten for at Vår Herre aldri vil komme tilbake.

Konferansen om psykisk helse, samfunnsforståelse og skjønnlitteratur var et samarbeid med Kapittel 01, Stavanger internasjonale festival for litteratur og yttringsfrihet. Foto P. Hegre

Journalpråk speiler rådende ideologi

Litteraturvitere pleier å se på sine objekter som autonome størrelser. Det er ikke mulig i sjangerstudier av de psykiatriske journaler, mener Petter Aaslestad, professor i nordisk litteraturvitenskap ved NTNU. Han finner en rekke symptomatiske trekk ved de 100 år han har undersøkt fortellerrollen i journalene ved Gaustad sykehus. Den naturalistiske funderte språkdrakten i siste halvdel av 1800-tallet, illustrerer dette.

– Journalene presenterer noen fantastiske portretter, som på mange vis lar seg sammenlikne med Bjørnsons bondefortellinger. Men pasienten selv kommer ikke til orde. Det oppgis ikke kilder. Likevel hersker det ingen tvil om at alt det andre forteller om vedkommende, ansees for sant. Slik speiler teksten den rådende ideologi om årsak og virkning, sier Aaslestad, som i 1997 utgav boken *Pasienten som tekst*. Der drøfter han den underliggende virkelighetsforståelsen som kommer til uttrykk i etterkrigstiden, blant annet belyst ved de rettspsykiatriske vurderinger av Knut Hamsun.

– Bruddet kom på 1970-tallet, der en svekket tro på egen autoritet blir svært synlig gjennom legenes formuleringer. «Ved et

Berg Eriksen mener Garborg skilte seg fra Nietzsches krisetenkning på flere plan: – Arne Garborgs forfatterskap viste at han bar på dekadansens problem; verdioppløsning og sykkelighet. Samtidig var han et etisk intakt menneske, som forstod konsekvensene av nihilismen og selv ikke levde et dekadent liv.

Ta tradisjonene tilbake

– Våre postmoderne posører er i selvdetrusjon, ikke på grunn av dødsdrift, men på grunn av narsissisme, mente idéhistorikeren. Ifølge ham er *Trætte mænd* den mest kvalifiserte bok for å studere hva dekadansen kan føre til. Garborg gjør opp regnskap med datidens parole om å være født til undergang, og ironiserer over personlighetsoppløsningen.

– Hos Nietzsche skulle man forberede seg til en gudløs verden gjennom kunsten, hos Garborg gjennom kjærlighet. Å miste kraft til å holde sammen, er dekadansens sykdomstegn nr. 1. Vi skal ikke bryte alle bånd med familien, slik Hans Jæger og Kristiania-bohemens bud sier.

Trond Berg Eriksen gjenkjenner oppsplitting og fragmentering når mystikk og nyreligiøse forestillinger er blitt nåtidens «løsninger».

– I vår tid er kjønnet, særlige det morbide, blitt den fremste verdi. Da blir selvdetrusjonen en konsekvens. Postmodernismen skiller seg også fra den romantiske holdningen som preget overgangen til 1900-tallet. Høyfjellet, den ensomme mannen uten varme fra en kvinne og full av subjektive allmaktsmotiver, er blitt erstattet av subjektets forvitring og forvirring.

Berg Eriksen hadde mer på hjertet: – Ved forrige århundreskifte mente dekadansens dandyer at en katastrofisk forvandling ikke var mulig, uten å bryte ut av tradisjonene. I dag må vi igjen bryte oss inn i blondene, lag på lag. Det er eneste mulighet for å hindre apokalypsen, oppsummerte den vise.

– Kari Ronge, *Tidsskriftet*
kari.ronge@legeforeningen.no

Litteratur

1. Jamison KR. Mood disorders and patterns of creativity in British writers and artists. *Psychiatry* 1989; 52: 125–34.
2. Jamison KR. *Touched with fire*. New York: The Free Press, 1993.
3. Ludwig AM. Creative achievement and psychopathology: Comparison among professions. *Am J Psychother* 1992; 46: 330–56.
4. Bale K. *Om melankoli*. Oslo: Pax, 1997.

mer strukturert opplegg kan man sikkert hjelpe pas. til mer adekvate funksjoner» er et typisk eksempel, sier forfatteren, som har inngått samarbeid med en psykiater. Denne gang undersøkes hvilke narrative mekanismer som brukes når leger skriver journaler til pasienter fra andre kulturer, innlagt i sykehus i Oslo.

Ut av skapet

To nye nettsteder er opprettet i høst: www.homofili.no er først og fremst en kunnskapsbase for fagpersonell, mens www.homofil.no er et nettsted for folk flest om det å være homofil, lesbisk eller bifil. Hvordan helsevesenet kan møte homofile på en positiv måte, betydningen av venner og familie og forholdet til barn, er blant temaene som blir belyst.

Nyetableringene inneholder også helseinformasjon og historikk, og de har lenker til interesseorganisasjoner. På nettstedene presenteres også en spørreskjemaundersøkelse i regi av Kirkens SOS og Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring, der en behovs- og tiltaksanalyse skal finne frem til gode selvmordsforebyggende tiltak.